

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(32)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., акад. Академії вищої шк. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, доц., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М. д-р іст. наук, доц., д-р іст. наук, Піляев І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, доц., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доц., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., академік Академії вищої шк., Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 21 грудня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 1 (32). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 336 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2012
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ 5

Головатий М. Ф.

Дійсність, світовий розвиток
і державне управління: нове бачення
і нова парадигма (постановка проблеми) 5

Бідзюра І. П.

Управління соціальними системами
поліетнічних суспільств в умовах
глобалізаційних і цивілізаційних викликів..... 13

Піляєв І. С.

Концептуальні засади консолідації українського
народу та громадянського суспільства
через європейську спадщину Русі-України 18

Сурмін Ю. П.

Деформації управління в Україні як кризовій
державі пострадянського типу..... 26

Шконда В. В., Кальнянов А. В.

Перспективи розвитку гендерних відносин
у ХХІ ст. 33

Білоус А. О.

Державно-правові проблеми реформування
системи управління вищою освітою:
зміст і способи розв'язання..... 40

Боєва Т. І.

Освітня політика уряду на Донеччині наприкінці
ХІХ – на початку ХХ ст. 46

Бойко С. С.

Прояви етнократії в сучасному
державотворчому процесі України 51

Вознюк П. Ф.

Інформаційно-психологічна боротьба
і політична безпека держави:
управлінський аспект 59

Дікарев О. І.

Ресурс політичної влади в епоху потрясінь..... 70

Козут П. В.

Персональний фактор в політико-владних
відносинах демократичного типу..... 80

Лісничка В. М.

Пріоритети державної політики в галузі
культури України 87

Медвідь Ф. М., Баран В. В.

В “Європу” через ворота Царгорода,
або геополітичні дороговкази Юрія Липи 97

Чупрій Л. В., Настояща К. В.

Безпеківі аспекти гуманітарної політики
української держави в контексті
євроінтеграції..... 103

Петров Є. М.

Державотворчі процеси в Україні на переломних
етапах історичного розвитку 109

Артеменко А. І.

Міжнародна економічна дипломатія
Греції та України 116

Галайдюк В. В.

Залучення молоді до державного управління
в Україні: стан, проблеми та шляхи
розв'язання..... 120

Лазаренко О. В.

Сутнісний сенс і зміст державного управління
з огляду на його інноваційний потенціал 127

Ленг Е. А.

Глобальные вызовы и аграрная политика
Украины 133

Мороз М. І.

Концептуальні засади організації і пошуки
шляхів вдосконалення державного
управління охороною здоров'я
в сучасній Україні..... 141

Тубальцева В. Л.

Використання культурної дипломатії
в процесі становлення світового лідерства США 145

Фомін О. О.

Соціалізація та ювенізація у діяльності
політичних партій: досвід Російської Федерації
для України 150

Левенець Є. Ю.

Особливості взаємодії центральних
органів виконавчої влади на сучасному етапі
інституціональної оптимізації в Україні..... 156

Хоменко О. С.

Проблеми демократизації українського суспільства
як базисна засада забезпечення прав людини
і громадянина 163

ПРАВОВІ НАУКИ..... 170**Костицький В. В.**

Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства 170

Сорока Л. В.

Становлення кримінального законодавства України про відповідальність та покарання неповнолітніх 183

Темченко В. І.

Комунікативний аспект визнання громадянських прав і свобод у механізмі їх забезпечення 188

Ейсмонт В. С.

Шляхи демократизації інституціональної системи власності в національному законодавстві 195

Ковтун І. А.

Професійні відхилення у діяльності юристів та їх попередження 204

Шашкова-Журавель І. О.

Міжнародно-правові аспекти охорони праці 210

Буратевич О. І.

Правові основи державної політики європейської інтеграції України: сучасний стан і перспективи розвитку 216

Глієва Стоянка Іванова

Конституція Республіки Болгарія 1991 р. – політико-правове обґрунтування законодавчої трансформації Болгарії та вплив на розвиток сучасного цивільного права 223

Клим'юк О. С.

Регулювання інформаційних відносин у сучасному суспільстві: управлінський та правовий аспекти 232

Колюшко Ю. С.

Господарське право у правовій системі України: самодостатня галузь права чи комплексний правовий інститут 238

Кузнєцова О. О.

Щодо стану законодавчого врегулювання норм з відшкодування моральної шкоди у цивільному законодавстві України 245

Муаз Бишарат

Поняття та юридична природа категорії надзвичайного стану в законодавстві різних країн та в міжнародно-правових документах 248

Пограничний С. Л.

Проблеми правового і політичного забезпечення державного управління інвестиціями в Україні 252

Квятковська-Буляк Аліція

Психические нарушения и проблемы у солдат,

возникающие в результате участия в военных действиях 256

Тимошин Ю. В.

Правове забезпечення реформування системи державної влади: адміністративна і політична складова 264

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ..... 269**Кальянов А. В.**

Потенціал здоров'я населення України у людському вимірі 269

Юсеф Н. Н.

Міжнародні економічні відносини Турецької Республіки та України 277

Ейсмонт В. С.

Структура власності у перспективному варіанті економічного розвитку України 281

Гончаров О. М.

Інноваційна діяльність та її роль у розвитку української економіки 289

Гончарова О. О.

Деякі аспекти державного регулювання місцевих бюджетів 294

Пограничний С. Л.

Україна і міжнародний досвід правового забезпечення державного управління інвестиціями 298

Старих Л. В.

Формування професійних навичок та вмінь у фахівців з медичного та фармацевтичного маркетингу 305

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ..... 310**Главче Методі**

Деякі компоненти активізації розвитку творчих задатків і здібностей студентів при вивченні математичних дисциплін 310

Гончаренко Є. Ю.

Формування та розвиток мовної та лінгвокраїнознавчої компетенції за принципами нових методичних концепцій вивчення іноземних мов (на прикладі німецької мови) 317

Зирянова О. Л.

Самовдосконалення в системі індивідуально-психологічних особливостей особистості 322

Маяцька О. Ю.

Вплив стандартів поведінки на функціонування і розвиток малих груп: соціально-психологічні аспекти дослідження 329

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 335

ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК БАЗИСНА ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 163–169

Розглянуто процеси демократизації українського суспільства крізь призму формування громадянського суспільства, що є найважливішою основою захисту і обстоювання прав людини.

Більшість країн сучасного світу намагаються максимально і оптимально демократизувати життя своїх громадян, а відтак, й усього суспільства з тим, аби в центрі суспільного розвитку і прогресу справді опинилася людина (громадянин), її права і свободи. Відстоювання, захист різноманітних політичних і громадських прав стало яскравою ознакою нового рівня еволюції політичної демократії.

Багатогранна діяльність усіх суб'єктів демократичного процесу щодо захисту прав і свобод громадян стає потужним чинником принципової зміни ставлення громадян до влади, політичної системи, формує нові оцінки суспільних норм життя.

Водночас правова система розвинених демократій дає змогу висувати і реалізовувати нові різновиди прав та свобод громадян у межах існуючого законодавства, легальними засобами відстоювати їх.

Додамо сюди й те, що інтенсивна зміна самої по собі природи сучасної держави, намагаючись утворити і розбудувати демократичну державу по-новому формує і бачення прав людини.

Досягнення країн Заходу і певний прогрес у сегменті захисту прав людини інших країн є наочним орієнтиром для всіх суспільств сучасного світу, які обирають шлях політичної демократії та ринкової економіки. Нині основним здобутком, на думку україн-

ського фахівця М. Заінчковського, країн ЄС, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії та Південної Африки, стало органічне включення громадського сектору до інформаційно-комунікаційної структури, перетворення громадянських об'єднань із захисту прав людини на дієвих суб'єктів продукування та поширення інформації. В умовах подальшого зростання ролі комунікаційних процесів у політиці сектор із захисту прав людини стає впливовим компонентом політичної системи саме завдяки просвітницькій та інформаційній діяльності.

З метою побудови правової, демократичної держави істотне значення серед усіх основ цього процесу має конституційне забезпечення реалізації принципу верховенства права і конституційно-правові основи принципу поділу влади. І те й інше Конституція України, зокрема, закріпила. Слід визначити при цьому, що положення засад конституційного ладу мають велике значення для забезпечення як стабільності правової системи України, так і її подальшого реформування на демократичних началах. Адже саме в них знайшли своє відбиття такі цінності конституціоналізму, як народовладдя, державний суверенітет, пріоритет прав особи, обов'язок держави забезпечувати права і свободи людини і громадянина, політичний, ідеологічний та економічний плюралізм, верховенство пра-

ва, поділ влад тощо, які визначають ідеологію державного будівництва в Україні на сучасному етапі, спрямованість правової системи, шляхи її реформування. Про це детально свого часу писав відомий український правознавець В. Ф. Погорілко у монографії “Основи конституційного ладу України” (К., 1997). На цьому зосереджують також увагу М. І. Абдулаєв [2], М. І. Азаров [3], В. С. Журавський [4], С. П. Мороз [5], Ф. М. Рудич [6], Ж. М. Пустовіт [7], П. М. Рабінович [8] та ін.

Підкреслимо й те, що загальні засади конституційного права впливають на розвиток й усіх інших галузей законодавства. Вони активно впливають на всю державно-правову систему нової України, яка являє собою сукупність тісно взаємопов’язаних, погоджених і взаємодіючих правових засобів, що регулюють суспільні відносини, а також елементів, які характеризують рівень правового розвитку країни в цілому. Ці принципи справляють відповідний вплив на всі складові елементи правової системи, тобто на складні явища духовного, світоглядного характеру (юридичну науку, правові поняття, правові принципи, правову культуру, правову політику), право і законодавство, що його в собі відбиває.

Для сучасної України, як і багатьох подібних їй країн, що трансформуються на засадах ринкової економіки і демократії значущою проблемою виступає етап трансформації політичного змісту прав людини в умовах утвердження демократичних цінностей, який має певні особливі механізми. Матимемо на увазі, що зміна ідеологічних, духовних векторів суспільного розвитку була й залишається найбільшочішою соціальною, політичною проблемою трансформації країн загалом.

Важливим є також виклад основних ситуацій та способів впливу практики та проблем із захистом прав людини на політичну стабільність. Визначимо зміст основних політичних прав, захист яких є найактуальнішим з огляду на специфіку формування політичної стабільності України в умовах сучасного демократичного процесу, а також виокремимо основні компоненти політичної системи, які перебувають під впливом правозахисної діяльності.

У спеціальному науковому апараті стосовно права, правознавства, правотворчості загалом є термін “сталість правової системи”. Щодо такої системи в Україні, то вона визначається питаннями: чи відповідає чинне законодавство вимогам належної якості, системності, погодженості, тенденціям розвитку суспільних відносин? Зробити стверджувальний висновок з усіх зазначених вище параметрів навряд чи можливо. Навпаки, слід констатувати, що законодавство України не зовсім відповідає вимогам системності, про яку йде мова. Значною мірою це пов’язано з відсутністю багатьох конституційних законів, які слугували б своєрідною проміжною ланкою між Конституцією України [1] та звичайними законами, відсутня і сама теорія конституційного закону. Досі висловлюють різні точки зору про те, які критерії слід зробити засадовими для поділу законів на конституційні та звичайні. Російський дослідник Ю. О. Тихомиров у своїй фундаментальній праці “Теория закона” (М., 1982), в інших працях з правової проблематики слушно, на нашу думку, звертає увагу на те, що саме значущість правових норм справляє вирішальний вплив на вибір форм акту і саме змістові ознаки закону безпосередньо зумовлюють його юридичну силу.

Загальна концепція прав людини, як вже зазначалося, займає одне з провідних місць у світовій політичній культурі. Після появи у західних країнах та закріплення в конституціях або основних законах демократичних держав Заходу, ідеї щодо захисту прав людини поширилися й в інших країнах. Про це детально розмірковує український правознавець В. Селіванов у своїх працях, зокрема в спеціальній публікації “Парадокси свободи і демократії”.

Доволі актуальним є дослідження питань прав людини в різних політичних системах світу; розгляд універсальності концепції, ідеї прав людини. Оскільки це окрема тема, наголосимо, що позиціонуванню прав людини як “абсолютної істини” потрібно мати під собою певний соціальний ґрунт. У зв’язку з цим праця, присвячена аналізу ідей про права людини та дослідженню їхнього впливу на перспективи політичної стабільності в Укра-

їні та світі, передбачає, зрозуміло, вивчення функціонування ідей прав людини в універсальній структурі політичних систем сучасності, яка складається з певного набору політичних інститутів, режиму владно-суспільної взаємодії, а також культурно-ідейного та психологічного тла політичних процесів.

Коли йдеться про стабільність політичної системи суспільства, то беремо до уваги те, що суттєвим елементом у взаєминах людини і держави, уряду із своїми громадянами є відповідна підтримка і функціонування в державі ефективного судочинства. Захист справедливості і цілісності судочинства, як зазначає Є. Абросімова, є важливим і необхідним елементом верховенства права. У зв'язку з цим ситуація, що склалася у сфері прав і свобод людини, зокрема в Україні, поза сумнівом, відображає своєрідний перехідний характер сучасного етапу розвитку українського суспільства загалом. У цих умовах певного поширення набуває саме неповага до прав і свобод людини, відсутність суворої та невідворотної відповідальності за їх порушення, незавершеність законодавства, якому часто властива декларативність, а також від слабкості відповідних державних структур. Захист прав і свобод громадян у таких умовах постає справою проблематичною, такою, що потребує правової, соціальної корекції.

Д. Касті, зокрема, наголошує на тому, що кінець ХХ ст. та початок ХХІ характеризуються двома тенденціями у праворозумінні загалом. З одного боку, стала актуальною проблематика “природного права” та затвердження міжнародних стандартів у галузі прав людини.

З другого – вчені-політологи проголошують збільшення уваги до регіональних і національних особливостей правової культури, які відіграють зростаючу роль в утворенні різних регіональних державних об'єднань як суб'єктів багатополярного світу.

Конституція України 1996 р. закріпила демократичні принципи, на підставі яких функціонує увесь державний механізм. До них належать: суверенність державної влади; єдність системи державної влади; виборність, участь громадян у формуванні (виборах) і ді-

яльності органів державної влади; державна служба в названих органах; право оскарження рішень і дій (чи бездіяльності) органів державної влади в суді; відкритість (гласність) діяльності зазначених органів.

Отже, важливим фактором активної соціальної, політичної позиції особистості була й залишається її політична свідомість, активна життєва позиція і дієва участь у суспільному житті. Істотною передумовою політичної участі є також політико-правові чинники, до яких належать, як зазначає російський дослідник С. Алексєєв, демократичний політичний режим, домінування в суспільстві демократичної політичної культури, правова забезпеченість демократичних процедур формування всіх структур влади, ухвалення і реалізація політико-управлінських рішень, участь членів суспільства на всіх стадіях політичного процесу.

Розмірковуючи про суспільство, демократію, стабільність, слід згадати, що свого часу видатний політолог М. Вебер розробив досить цікаву теорію так званого соціального порядку. Вона пов'язана з проблемою взаємин “людина – демократія, держава, право” і в її основі, на думку Вебера, ключовим елементом (категорією) є категорія соціальної дії. Суть у тому, що всі суб'єкти суспільного процесу є носіями певних соціальних дій, а тому, щоб уникнути можливих неузгодженостей, конфліктів, анархії і т. ін., слід подбати саме про узгодження цих дій. При цьому держава відіграє значну роль у досягненні базисних цінностей людини, громадянського суспільства – свободи та права, є складовою цього суспільства, працює у правовому полі для охорони зазначених цінностей для всіх членів суспільства. Така політика є наріжним каменем забезпечення динамічної політичної стабільності. Далі ми детальніше розглянемо роль у цих процесах саме громадянського суспільства.

Істотним аспектом забезпечення політичної стабільності на макрорівні є те, що держава гарантує рівність прав і свобод людини та громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового та посадового стану, місця проживання, став-

лення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, а також інших обставин. Забороняються будь-які форми обмеження прав громадян за ознаками соціальної, расової, національної, мовної або релігійної належності. Про це йдеться і в чинній Конституції України.

Міжнародні норми та стандарти в галузі прав людини встановлюються, як зазначалося, шляхом угод між державами, але вони не створюють безпосередньо прав та свобод людини. Такі норми обов'язкові тільки для держав та між державами, хоча практичне втілення в життя таких норм і стандартів є обов'язком усіх держав – учасників міжнародних договорів щодо прав людини, у разі ратифікації яких держави зобов'язуються узгодити своє національне законодавство відповідно до обов'язкових міжнародних норм.

Міжнародний захист прав людини за допомогою міжнародно-правових засобів, ґрунтується на загальновизнаному принципі пошани до прав людини, слугує хоч і важливим, але все ж допоміжним заходом. Фактично забезпечення прав людини залишається в основному внутрішньою справою кожної держави.

Права людини, їх засади, здійснення максимально можливі лише в суспільствах, які мають не просто формальну кількість громадських об'єднань, утворень, організацій, а й цілісне високорозвинене громадянське суспільство.

Річ у тім, що громадянське суспільство, з одного боку, є системоутворюючим механізмом формування справді демократичних суспільних відносин, а з другого, – найнадійнішим гарантом ствердження, дотримання, реального прояву таких відносин.

У найбільш узагальнюючому, загально-нормативному плані про наявність у країні громадянського суспільства говорять тоді, коли:

- а) громадяни добре знають, що і як робить державна влада;
- б) мають можливість і реально контролюють владу;
- в) безпосередньо беруть участь у розробці, прийнятті та практичній реалізації за-

гальнодержавних або регіональних рішень.

Існує багато наукових визначень самого поняття і феномену “громадянське суспільство”. Вважаємо, що одним із найвдаліших (з урахуванням напрацьованих матеріалів у світовій і вітчизняній науці з державного управління) є визначення й обґрунтування, яке дали учасники “круглого столу”, проведеного Харківською обласною державною адміністрацією, науково-методичним об'єднанням вузів із спеціальності “державне управління” та харківською філією Української академії державного управління при Президенті України у м. Харкові 11 квітня 2001 р. [9].

У рекомендаціях, вироблених учасниками “круглого столу” (Харківська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька області, Автономна Республіка Крим), визнали три основні особливості громадянського суспільства, а відтак, вони і пояснюють сам по собі феномен “громадянське суспільство”, а саме: “По-перше, громадянське суспільство має структуруватись у певну соціокультурну композицію громадських організацій, об'єднань, асоціацій, рухів, що вимагає правового регулювання як їхньої діяльності, так і відносин між ними.

По-друге, завданнями громадянського суспільства у розумінні європейської традиції раціоналізму можна вважати:

- забезпечення прав і свобод кожного пересічного громадянина, громадське “страхування” щодо їх реального забезпечення;
- громадську оцінку “життєвого простору” щодо дотримання принципу справедливості;
- громадський контроль щодо невтручання державних органів управління в особисте життя громадянина.

По-третє, громадянське суспільство, з одного боку, у певному сенсі повинно стати громадським *експертом* управлінських рішень владних структур та механізмів їхнього здійснення, з іншого, – мати необхідні передумови для пропозиції певної множини власних рішень та механізмів запровадження (громадські слухання, обговорення в ЗМІ тощо)

аж до їх прийняття демократичними засобами” [9, 150–151].

Автори іншого спеціального видання “Общая теория государства и права: Теория государства” [10] розглядають громадянське суспільство як специфічну соціальну форму, яка об’єктивно виникає у процесі певного ускладнення розвитку суспільства і яке, водночас, призводить до відокремлення державності від громадських структур, її виокремлення як відносно самостійної сфери життєдіяльності держави у вузькому (інституціональному) розумінні цього феномену, роздержавлення певних видів суспільних відносин. Простіше – чим менше державності – тим більше громадського самоврядування, самоуправління, а отже – громадянського суспільства як такого.

За визначенням професора Каліфорнійського університету (США) Д. Александра ідея і практика розбудови громадянського суспільства пройшла за усю історію людства три основних етапи. Про них (їх сутність, зміст, особливості) детально йдеться у монографії “Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії”, яка була підготовлена в Національному інституті стратегічних досліджень [11].

Перший період: кінець XVII – перша половина XIX ст. Основні положення, характеристики такого суспільства подано у працях Т. Гоббса, Д. Локка, Ш. Л. Монтеск’є, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіля, І. Канта, Г. В. Гегеля та інших видатних мислителів минулої доби. Основною характеристикою цього періоду існування громадянського суспільства є так звана договірна концепція. Як стверджував Т. Гоббс (1588–1679), – держава виникла на основі “суспільного договору”, з “природного стану”, стану, коли люди перебували в умовах специфічної “війни всіх проти всіх”. Тоді, мовляв, люди свідомо делегували певну частину своїх повноважень державі і виявилися схильними до того, щоб мати не інакше як сильну державну владу. В цей період домінували монархії, хоча Ш. Л. Монтеск’є, а потім Ж.-Ж. Руссо обґрунтовують крайню необхідність поділу влади і владних повноважень. Врешті, на-

прикінці XVIII – на початку XIX ст. вже домінує думка й про те, що громадянське суспільство істотним чином відмінне від держави, що з державою його ототожнювати взагалі немає жодних підстав і не варто. І. Кант (1724–1804), Г. В. Гегель (1770–1831) вже ведуть мову про “правову державу”, про співпрацю держави і громадянського суспільства, розрізняючи їх, диференціюючи і т. ін.

Другий етап існування (розуміння суті) громадянського суспільства: середина XIX – друга половина XX ст. Йдеться про буржуазний період розвитку суспільств, про ринкову систему господарювання, про гостроту класових відносин (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін), про диктатуру одного політичного класу (пролетаріату) тощо. Однак ідея про відмирання держави, повне домінування у житті людей громадянського суспільства не здійснилась, виявилася хибною, утопічною. Надмірне втручання держави у приватне життя людини зробило в цей час ідею громадянського життя цілком непопулярною, тобто “буржуазною вигадкою”.

Врешті третій період: формування ідеї і самої моделі реальних громадянських суспільств розпочинається з 70–80-х років XX ст., коли людство фактично починає протестувати проти надмірного одержавлення його життя. В боротьбі із засиллям державних структур, проти надмірного авторитаризму (на рівні тоталітарних режимів) на перший план виходить проблема взаємин держави і суспільства загалом і домінують дві основні моделі такого взаємозв’язку: ліберально-демократична й етатистська. Остання домінує особливо в Європі, і, на думку багатьох фахівців, стає все більш притаманною новітній Україні.

Вважаємо, що у книзі монографії цілком обґрунтовано зазначено: “Громадянське суспільство є основою держави, його становлення відбувається у тісному зв’язку із становленням правової, соціальної, демократичної держави. Громадянське суспільство – суспільство зрілих громадян з високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини. Громадянське

суспільство – це суспільство вільних громадян, яке вільне від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Сутність громадянського суспільства полягає у забезпеченні законних прав людини. Особа в такому суспільстві має гарантоване право вільного вибору нею тих чи інших форм економічного і політичного буття, ідеології, світогляду, а також можливість вільно висловлювати свої думки, обмінюватися поглядами” [11, 37].

Громадянське суспільство природно має саме йому властиві функції, а саме: функція адаптації (йдеться про корекцію процесу функціонування держави мирними, легітимними засобами); функція цілесюгнення (сягнення консенсусу в суспільстві); інтегративна функція (створення необхідних економічних, політичних, культурних умов для саморозвитку різноманітних і різнорівневих суб’єктів) тощо.

Без усвідомлення реалізації цих функцій у суспільній практиці вести мову про роль громадянського суспільства в реалізації прав людини немає жодних підстав.

Громадянське суспільство може бути різного рівня розвитку. Для визначення такої розвиненості в зазначеній монографії виділено такі основні риси:

1. Суспільство стає громадянським тільки тоді, коли набір, розвиток і конфігурація недержавних об’єднань спроможні приборкати державу, змусити її стати активним захисником інтересів громадян, спонукати стати правовою державою. Тип суспільства, в якому панує закон, називають “громадянським суспільством”.

2. Громадянське суспільство досягає такої оптимальної ситуації, коли економіка підконтрольна державі, але не залежить від неї.

3. Не свавілля, а свобода є основою буття особистості у громадянському суспільстві [11, 36].

Завершуючи розгляд загальних сентенцій громадянського суспільства як феномену, зазначимо, знову ж таки, що загальні концепти громадянського суспільства в кожній країні закріплюються відповідними конституційними, правовими нормами. Так, Конституція України впливає на формування громадян-

ського суспільства за такими основними напрямками:

- закріплення найважливіших політико-правових принципів, яких неухильно мають дотримуватися всі інституції громадянського суспільства (права людини, верховенство права, політичний, економічний та ідеологічний плюралізм тощо);
- відповідне сприяння структуруванню суспільства у розвинене, впорядковане, культурне суспільство, яке функціонує на демократичних засадах;
- формування цілісної, стабільної системи України, зорієнтованої на права особи;
- реальне недопущення необґрунтованого втручання держави в життя суспільства, органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органів місцевого самоврядування;
- визначення основних правових підвалин організації і функціонування найважливіших структур громадянського суспільства, насамперед – політичних партій, інших громадських об’єднань (ст. 15, 36, 37 Конституції України).

Визначивши та закріпивши на вищому рівні (на рівні держави) у конституційних нормах основні засадові положення громадянського суспільства, конституція одночасно юридично забезпечує його незалежність від держави. Тобто, вона встановлює гарантії від незаконного втручання держави у справи громадянського суспільства, визначає гарантії і межі державного впливу на соціальні процеси. Саме в цьому велика цінність існуючих норм Конституції України 1991 р. За умов удосконалення демократичної державності у подальшому істотно зростає саме роль обмежувальної функції Конституції, що аж ніяк не можна вважати приниженням, “урізанням” прав людини і громадянина.

Зрозуміло, що держава безпосередньо не творить і не може утворити громадянське суспільство, яке є творчістю мас, виникає як реальна потреба розширення їх участі в управлінні усіма державними, громадськими справами. Закономірно, наприклад, що

в чинній Конституції України взагалі немає слів (терміну) “громадянське суспільство”, хоча цілком можливо стверджувати, що його обстоює програмне положення ст. 1 Конституції України, в якій Україна проголошується як демократична, правова, соціальна держава. Тобто, становлення української держави нового типу має відбуватися саме на цих засадах.

Література

1. Конституція України // Конституційне законодавство України (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення). – Кн. 1. – К.: АТКА, 2004.
2. Абдулаев М. И. Права человека и государство. – СПб.: АРТ, 1999. – 248 с.
3. Азаров А., Ройтер В., Хюфнер К. Защита прав человека: Международные и российские механизмы. – М.: Моск. шк. прав человека, 2000. – 392 с.
4. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2002. – 544 с.
5. Мороз С. П. Ідея прав людини у політико-правовій думці України (IX – початок XX століття): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.0001. – Х., 2002. – 20 с.
6. Політична система та інститути громадянського суспільства в Україні: Навч. посіб. / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганисуров та ін. – К.: Либідь, 2008. – 440 с.
7. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. – К.: КНТ, 2009. – 232 с.
8. Рабінович П. Ефективність впливу Конвенції про захист прав та основних свобод людини на держави – членів Ради Європи // Право України. – 2000. – № 11. – С. 34–36.
9. Шляхи формування громадянського суспільства в Україні. Забезпечення права людини на свободу слова та інформацію // Матер. засідання “Круглого столу”, проведеного 11 квітня 2001 р. в м. Харкові: Наук. збірн. – Х.: УАДУ ХФ, 2001.
10. Общая теория государства и права: Теория государства: Акад. Курс в 2 т. – Т. 1 / Отв. ред. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – С. 338.
11. Політична система і громадське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. А. І. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007.

У процесі демократизації українського суспільства формується громадянське суспільство як найважливіший механізм захисту прав і свобод людини.

В процессе демократизации украинского общества формируется гражданское общество как важнейший механизм защиты прав и свобод человека.

In the process of democratization of Ukrainian society the citizen society is formed as an important link of the Human rights defense.

Надійшла 27 жовтня 2011 р.